

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

СМЕСОВА ВІКТОРІЯ ЛЕОНІДІВНА

УДК 330.161:330.313

**ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ В СИСТЕМІ ВІДТВОРЕННЯ
ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Дніпро – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теоретичної та прикладної економіки Державного вищого навчального закладу «Український державний хіміко-технологічний університет» (м. Дніпро) Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор економічних наук, професор
Пилипенко Ганна Миколаївна,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» Міністерства освіти і науки України, професор кафедри туризму та економіки підприємства.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Гражевська Надія Іванівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки;

доктор економічних наук, професор
Лазебник Лариса Леонідівна,
Університет державної фіскальної служби України Міністерства освіти і науки України (м. Ірпінь), завідувач кафедри економіки підприємства;

доктор економічних наук, професор
Галушка Зоя Іванівна,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри економічної теорії, менеджменту та адміністрування.

Захист відбудеться «03» лютого 2020 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.080.01 при Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка» Міністерства освіти і науки України за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Д. Яворницького, 19, ауд. 4/53.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» Міністерства освіти і науки України за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Д. Яворницького, 19.

Автореферат розісланий «18» грудня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічний розвиток, його внутрішні джерела та фактори ґрунтуються на потенціалі людини, яка своїми активними цілеспрямованими діями змінює матеріальні й соціальні умови свого існування, забезпечуючи при цьому цивілізаційний поступ суспільства залежно від ступеня задоволення своїх потреб та інтересів. Генеруючи розвиток і суспільний добробут, людина, водночас, виступає і його споживачем, однак реалізує цю функцію у взаємодії з іншими людьми й у межах існуючих соціально-економічних відносин. Останні визначають місце людини в суспільстві, а, отже, зумовлюють і спосіб задоволення її потреб та ступінь реалізації інтересів. При цьому важливою є якість інститутів, що спрямовують діяльність людей на досягнення суспільно значимих цілей. Тому створення в суспільстві якнайкращих умов для всебічного розвитку людини через задоволення її потреб та інтересів, що передбачає відповідну якість системи соціально-економічних відносин та інституціонального середовища, є нагальною потребою сучасності.

Процеси, що відбуваються в сучасній Україні, свідчать про підпорядкування інтересів суспільства інтересам влади, відстороненість більшості економічних суб'єктів від можливостей реально впливати на умови виробництва й розподілу, що позначається на характері їхньої діяльності, ступені реалізації інтересів і задоволення потреб. За таких умов не відбувається повноцінного відтворення робочої сили, не забезпечується висока якість людського капіталу, знижується рівень заощаджень як джерела інвестицій, обмежуються можливості нагромадження, накопичуються невирішені соціальні проблеми, уповільнюється соціальна та політична активність громадян. Така ситуація постійно повторюється й гальмує соціально-економічний розвиток, а, отже, вимагає з'ясування особливостей соціально-економічних умов, в яких відбувається взаємодія людей та реалізація їх інтересів.

Взаємозв'язок суспільних відносин та економічних інтересів, зміст і характер протиріч між ними, умови й механізми гармонізації інтересів у межах суспільства були предметом дослідження багатьох вчених-економістів минулого, а саме: А.Р.Ж. Тюрго, А. Сміта, Д. Рікардо, С. де Сісмонді, Ж.Б. Сея, Ф. Ліста, В. Рошера та ін. Виявленню закономірностей суспільного відтворення, обґрунтуванню концептуальних засад реалізації економічних інтересів у системі відтворення виробничих відносин, з'ясуванню безпосереднього механізму погодження економічних інтересів суб'єктів присвячено роботи Ф. Кене, К. Маркса, Ф. Енгельса, Дж. Ст. Мілля, Дж. М. Кейнса. Проблематика впливу інститутів на суспільні відносини та характер реалізації економічних інтересів, виявлення інституційних механізмів їхнього узгодження знайшла відображення у роботах Т. Веблена, Дж. Коммонса, Д. Норта, М. Олсона, О. Вільямсона, Дж. Бюкенена, Г. Таллока.

Дослідження українських вчених Г. Біглової, З. Галушки, А. Гальчинського, О. Горняк, О. Грабової, Н. Гражевської, А. Гриценка, В. Дейнеги, А. Задой, Л. Лазебник, В. Липова, Г. Пилипенко, Ю. Пилипенка,

Н. Чернецової є підґрунтям становлення наукових уявлень про функціонування системи економічних інтересів в суспільстві та вирішення суперечностей між ними, виявлення механізмів регулювання економічних відносин, у тому числі й інституційних. Влада-власність та її вплив на соціально-економічний розвиток суспільства стали об'єктом досліджень О. Бессонової, А. Герасименко, В. Дементьєва, Ю. Латова, Н. Литвиненко, Р. Нурєєва.

Разом з тим, у науковій літературі недостатньо обґрунтованими залишаються теоретико-методологічні засади дослідження відтворення економічних відносин та економічних інтересів, механізм впливу інституціонального середовища і, зокрема, влади-власності, на реалізацію інтересів суб'єктів. З огляду на необхідність формування в суспільстві сприятливих умов для реалізації економічних інтересів як запоруки всебічного розвитку людини також є доцільним удосконалення економічної політики держави. Важливість визначеної проблеми та її недостатнє теоретичне розв'язання свідчать про необхідність проведення подальших досліджень у цій сфері, що зумовлює вибір теми, визначає мету, об'єкт, предмет і структуру дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри теоретичної та прикладної економіки ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет» МОН України: «Економічні аспекти сталого розвитку» (номер держреєстрації 0111U001120, 2011-2015), особистий внесок автора в яку полягає в обґрунтуванні впливу кількісно-якісних змін у продуктивних силах, виробничих відносинах, механізмах реалізації економічних інтересів на динаміку економічного розвитку та досягнення відтворення економічних відносин інтенсивного типу; «Організаційно-економічний механізм збалансованого розвитку регіонів» (номер держреєстрації 0116U001713, 2016-2017), де автором розкрито шляхи збалансованого економічного розвитку на основі усунення економічних протиріч у суспільстві, здійснення інноваційно-інвестиційних змін в економічній системі; «Соціально-економічний розвиток як основа реалізації економічних інтересів суспільства» (номер держреєстрації 0118U000917, 2018-2020), в якій автором обґрунтовано істотні характеристики, структуру та зв'язки у системі відтворення економічних відносин й економічних інтересів, виявлено вплив інституційних норм і правил на функціонування цієї системи. Окремі наукові положення дисертаційної роботи розроблено відповідно до плану науково-дослідних робіт ДВНЗ «Національна металургійна академія України» МОН України за темами: «Моделювання економічної поведінки та стратегії розвитку суб'єктів господарювання» (номер держреєстрації 0116U008360, 2017-2018) та «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» (номер держреєстрації 0116U006782, 2016-2022), де особисто автором розкрито й проаналізовано форми та ступінь реалізації економічних інтересів суб'єктів вітчизняної економіки, запропоновано напрями активізації їхньої взаємодії; «Методологія управління підприємствами різних

організаційно-правових форм та форм власності» (номер держреєстрації 0107U001146, 2007-2022), у якій автором розкрито наслідки негативного впливу процесу зрощування влади й власності на реалізацію інтересів суб'єктів, обґрунтовано напрями державного регулювання суспільного виробництва як основи розвитку економіки на всіх її рівнях.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у формуванні теоретико-методологічних засад встановлення закономірностей взаємодії економічних інтересів у системі відтворення економічних відносин суспільства, обґрунтуванні напрямів економічної політики, спрямованих на створення умов для всебічного розвитку людини через задоволення її потреб та інтересів.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційній роботі були вирішені такі завдання:

проаналізувати еволюцію поглядів на взаємодію економічних інтересів у суспільстві, окреслити генезу методологічних підходів до дослідження чинників та умов їхньої реалізації;

сформуувати методологічне підґрунтя дослідження взаємодії економічних інтересів у контексті їхнього зв'язку з економічними відносинами й інститутами суспільства;

визначити сутність процесів відтворення економічних відносин і відтворення економічних інтересів, виявити їхні діалектичні й системні зв'язки, розкрити змістовні та функціональні характеристики;

обґрунтувати структуру та взаємозв'язки системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів, виявити механізми, які приводять дану систему в дію, а також визначити фактори, що обмежують її функціонування;

розкрити механізм розвитку системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів;

запропонувати типологію відтворення економічних відносин та економічних інтересів;

здійснити порівняльний аналіз економічних та інституційних можливостей для відтворення економічних відносин й економічних інтересів у країнах світу;

встановити характер впливу інститутів на відтворення економічних відносин та економічних інтересів;

розкрити сутність і механізм зрощування влади й власності, охарактеризувати його основні елементи та виявити особливості впливу на відтворення економічних відносин та економічних інтересів;

встановити причини та виявити особливості процесу зрощування влади й власності в Україні;

запропонувати теоретико-методологічний підхід до кількісного вимірювання ступеня впливу влади-власності на реалізацію економічних інтересів суб'єктів;

обґрунтувати основні напрями економічної політики, спрямовані на формування сприятливих умов для реалізації економічних інтересів суб'єктів.

Об'єкт дослідження – соціально-економічні відносини, що виникають між суб'єктами з приводу реалізації їхніх економічних інтересів у системі суспільного відтворення.

Предмет дослідження – закономірності взаємодії економічних інтересів у системі відтворення економічних відносин суспільства.

Методи дослідження. Теоретичним і методологічним підґрунтям дослідження є загальнонаукові основи й фундаментальні положення економічної теорії. Для вирішення завдань дисертаційної роботи застосовано методи: історико-логічний – для аналізу еволюції наукових поглядів відносно зв'язку між економічними відносинами та економічними інтересами суб'єктів, виявлення особливостей розвитку економічних відносин та умов для реалізації інтересів у вітчизняній економіці; абстрагування – для визначення сутності понять «економічні інтереси», «відтворення економічних відносин», «відтворення економічних інтересів», «інститути», «влада-власність»; сходження від абстрактного до конкретного – для встановлення характеру впливу інститутів на відтворення економічних відносин та економічних інтересів; системний підхід – для аналізу системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів, для обґрунтування напрямів економічної політики держави щодо формування сприятливих умов для реалізації інтересів людини і суспільства; функціонального аналізу – для виявлення зв'язків між відтворенням економічних інтересів та відтворенням економічних відносин, діалектики й еволюційного підходу – для аналізу розвитку системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів у динаміці; відтворювальний підхід – для обґрунтування закономірностей відтворення економічних відносин та економічних інтересів; синергетики – для аналізу відтворення економічних відносин та економічних інтересів як відкритої системи, механізму її якісних змін та упорядкування; структурно-функціональний – для обґрунтування функцій і будови системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів, складових елементів механізму влади-власності; нейромережевого аналізу та кластеризації – для аналізу економічних та інституціональних умов відтворення економічних відносин й економічних інтересів у країнах світу; математичної статистики та економіко-математичного моделювання – для кількісного оцінювання та побудови моделей впливу влади-власності на реалізацію економічних інтересів суб'єктів; групування та класифікацій – для типологізації відтворення економічних відносин та економічних інтересів, виділення груп країн відповідно до їх можливостей забезпечити сприятливі умови для відтворення економічних відносин та економічних інтересів.

Інформаційною базою дисертаційної роботи послуговували результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених з питань відтворення економічних відносин та економічних інтересів, монографії, матеріали всеукраїнських і міжнародних конференцій, законодавчі та нормативні акти з питань активізації інноваційно-інвестиційної діяльності, боротьби з корупцією у владі, державної політики у сфері доходів та якості життя, аналітичні й статистичні дані, звіти, інформаційні бюлетені міжнародних організацій (Всесвітнього банку, МВФ, ООН, Світового економічного форуму, Сато

Institute, Friedrich Naumann Stiftung, Global Entrepreneurship and Development Institute, Transparency International, Heritage Foundation й ін.) та національних статистичних служб, дані періодичних видань та мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці та реалізації комплексного теоретико-методологічного підходу встановлення закономірностей взаємодії економічних інтересів у системі відтворення економічних відносин суспільства та наданні науково обґрунтованих рекомендацій щодо здійснення економічної політики, спрямованої на створення умов для всебічного розвитку людини через задоволення її потреб та інтересів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у такому:
вперше:

визначено категорію «відтворення економічних інтересів» як процес циклічного відновлення взаємодії економічних інтересів, у ході якого відбувається відтворення ресурсів, продуктів і доходів на новому рівні їхнього розвитку, що зумовлено створенням (покращенням) умов для привласнення-відчуження економічних і соціальних благ, ефективного суспільного відтворення та самовідтворення економічних суб'єктів. Доведено, що історичну форму й соціальну зумовленість інтересів визначають відносини виробництва, розподілу, обміну й споживання, які, у свою чергу, залежать від рівня розвитку продуктивних сил, домінуючих відносин власності й інституціональних умов, що чинять вплив на поведінку суб'єктів у їхньому прагненні досягти соціально-економічних цілей;

розроблено теоретико-методологічний підхід до кількісного вимірювання впливу влади-власності на реалізацію економічних інтересів, заснований на побудові інтегрального показника влади-власності, який відображає її сутність (отримання економічної вигоди від інституціональних переваг і службових повноважень з одночасним утриманням досягнутих позицій через свою присутність або вплив на владу завдяки фаворитизму у прийнятті урядових рішень), а також форми її прояву в економічній системі (монополізація владою умов для реалізації відносин у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання). Встановлено нелінійний зв'язок між рівнем зрощування влади й власності та ступенем реалізації інтересів економічних суб'єктів;

сформовано наукові уявлення про характер впливу інститутів на відтворення економічних відносин та економічних інтересів, а саме: доведено, що інститути через регламентовані норми й правила виражають і впорядковують історично сформовані й об'єктивно існуючі економічні відносини та способи отримання економічної вигоди (користі), визначають їхні межі та формують умови для подальшого розвитку, і, водночас, через зміни норм і правил забезпечують перехід до якісно нових форм та структури економічних відносин, нових умов для взаємодії та реалізації інтересів, сприяючи відтворенню економічних взаємодій на якісно новій основі. Встановлено, що у результаті створення нового інституційного порядку, відповідного внутрішнім змінам у системі відтворення економічних відносин та економічних інтересів, формуються засади як для розвитку цієї системи, так і її інституціональних форм;

запропоновано теоретико-методологічний підхід до оцінювання можливостей країн світу забезпечити сприятливі умови для відтворення економічних відносин та економічних інтересів суб'єктів, заснований на нейромережевому підході до кластеризації країн світу та побудові карт Кохонена за десятьма макроекономічними показниками. Виявлено чотири кластерні групи країн із високим, середнім, низьким і вкрай низьким рівнями можливостей для відтворення економічних відносин та економічних інтересів;

удосконалено:

визначення категорії «влада-власність», в якому, на відміну від існуючих, розкрито її внутрішній зміст та показано форми прояву в економічній системі. Запропоновано визначати владу-власність як феномен, що ґрунтується на монополізації умов виробництва, розподілу, обміну й, як наслідок, обмеженні споживання, та який виникає в умовах утвердження соціально-економічних відносин, де влада та її панівний стан базуються на особливому положенні економічних суб'єктів в економічній і політичній ієрархії суспільства;

теоретико-методологічні засади дослідження процесу зрощування влади й власності, а саме: доведено затвердження владно-власницької моделі розвитку економіки України, що є наслідком історично закріплених інституційних форм взаємодії та монопольного права влади на встановлення умов для виробництва, розподілу й обміну, неефективного виконання владою функцій держави, яке обумовлює зниження рівня реалізації інтересів кожної окремої людини й суспільства в цілому, інституціоналізацію влади-власності та вкорінення «кумівського капіталізму», обмеження доступу інших суб'єктів до ключових економічних ресурсів;

теоретико-методологічні засади формування економічної політики держави, що, на відміну від існуючих, передбачають спрямованість дій уряду на створення сприятливих умов для всебічного розвитку людини через задоволення її потреб та інтересів шляхом стимулювання ефективного функціонування основоположних і допоміжних інституційних механізмів з активною протидією й обмеженням зрощуванню влади й власності, забезпечення прозорості розподілу та перерозподілу, а також активних дій з боку громадянського суспільства. Доведено, що така політика формує основу для якісних змін економічних відносин, реалізації інноваційно-інвестиційного потенціалу продуктивних сил і науково-технологічних можливостей, подолання соціально-політичної інерції суб'єктів, реалізації інтересів кожної людини та суспільства;

модель відтворення економічної системи за рахунок виділення в ній окремого елемента – системи відтворення економічних відносин й економічних інтересів, яка через свої інтегративні функції та зв'язки поєднує відтворювальні потоки економіки в єдине середовище, формує умови для постійної взаємодії суб'єктів, відтворюваності й руху ресурсів, продуктів і доходів, задає імпульси до відновлення економічних та інституційних умов, а також створює засади для нормального функціонування та життєдіяльності суб'єктів. Доведено, що механізмом, який приводить цю систему у дію, є привласнення-відчуження, а генератором її кількісно-якісних змін – інститути;

дістали подальшого розвитку:

методологія дослідження процесу відтворення економічних відносин та економічних інтересів, що, на відміну від існуючих, побудована на інтегралізмі діалектичного, еволюційного, системного, відтворювального, синергетичного та інституційного підходів і ґрунтується на встановленні першопричин та внутрішньої основи, яка задає імпульси до змін у даному процесі, на виявленні механізму та траєкторії його розвитку й одночасно на його аналізі як відкритої системи;

теоретичний підхід до розуміння розвитку системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів, а саме: за змістом – це процес внутрішніх змін як у самій системі, так і в її інституціональному середовищі, який відбувається на основі закріплення нових, відповідних до змін продуктивних сил та технологій, норм і правил, що обумовлює перехід інститутів, економічних відносин та інтересів у новий якісний стан, затвердження нових форм власності, організаційно-правових форм взаємодії, способів отримання економічної вигоди; за механізмом дії – це циклічна зміна стійких упорядкованих форм нестійкими дисипативними структурами, яка детермінує її еволюційні (революційні) зміни у часі й просторі через механізми самоорганізації, когерентності та вибору аттрактору як нового вектору розвитку;

типологізація відтворення економічних відносин та економічних інтересів за критеріями: характер змін (екстенсивне, інтенсивне, гібридне); тяжіння інституціонального середовища та суб'єктів до мінливості й усталеності (стале, нестале, еластичне, нееластичне), на основі якої доведена пріоритетність формування в Україні сприятливого середовища для досягнення інтенсивного й еластичного типів відтворення економічних відносин та економічних інтересів;

наукові підходи до порівняння можливостей країн світу забезпечити відтворення економічних відносин та економічних інтересів, а саме: виявлено нестабільність у перебуванні країн в кластерних групах із високим, середнім, низьким і вкрай низьким рівнями можливостей для відтворення економічних відносин та економічних інтересів та встановлено напрями їхньої міграції між цими групами в динаміці. Встановлено залежність кластерного положення країн від ефективності політики держави, спрямованої на формування сприятливих економічних та інституційних умов для діяльності суб'єктів та соціально-економічного розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані автором методологічні положення доведені до рівня рекомендацій органам державної влади та місцевого самоврядування, підприємствам й організаціям щодо зниження рівня монополізації ринків ресурсів й оцінювання впливу влади-власності на ступінь реалізації економічних інтересів суб'єктів, підвищення ефективності економічного й інституційного середовища з метою здійснення кількісно-якісних змін у продуктивних силах і виробничих відносинах, реформування розподілу та перерозподілу бюджетних коштів, підвищення інноваційної активності підприємств і національної економіки в цілому. Результати дослідження використано: у навчальному процесі ДВНЗ

«Український державний хіміко-технологічний університет» МОН України при розробці навчально-методичного забезпечення та у процесі викладання дисциплін «Економічна теорія», «Історія економіки та економічної думки», «Макроекономіка», «Національна економіка», «Міжнародна економіка», «Фінанси» (довідка № 10/25-97 від 23.04.2019), у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ МВС України при розробці навчально-методичного забезпечення та викладанні дисциплін «Основи економіки та підприємництва», «Основи економічної теорії», «Політекономія», «Основи підприємництва», «Теорія безпеки соціально-економічних систем», «Фінансове право», «Правове регулювання відносин власності», «Міжнародне приватне право» (довідка № 547 від 24.04.2019), у Одеському національному економічному університеті МОН України при викладанні дисциплін «Політекономія», «Економічна історія та історія економічної думки», «Макроекономіка», «Конкурентна політика», «Теоретичні основи економічної політики», «Інституціональна економіка» та при розробці навчальних матеріалів для лекційних, семінарських і практичних занять з курсів «Міжнародна економіка», «Глобальна економіка та міжнародні економічні зв'язки» (довідка № 12/27-95 від 14.05.2019), а також впроваджено Департаментом економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації при складанні та виконанні програм економічного і соціального розвитку Дніпропетровської області на 2017-2019 рр., у процесі розробки Антикорупційної програми області (довідка № 9/21-11 від 07.06.2019), Громадською організацією «Одеська агенція регіонального розвитку» у проектах і програмах 2017-2019 рр., спрямованих на соціально-економічний розвиток Одеської області (довідка № 27 від 17.05.2019), Громадською спілкою «Органічна Україна. Північ» у ході розробки програм економічного та інноваційного розвитку спілки (довідка № 231 від 18.06.2019).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим здобутком автора. Всі наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційній роботі, сформульовані автором особисто. Із робіт, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використовуються лише ті результати, що отримані здобувачем особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації доповідалися на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Хімія і сучасні технології» (Дніпро, 2015-2017); «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва» (Харків, 2016); «Сучасні проблеми економіки та управління підприємствами України в умовах європейської інтеграції» (Дніпропетровськ, 2016); «Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах» (Бердянськ, 2016); «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (Дніпропетровськ, 2016); «Національна економіка України в умовах європейської інтеграції» (Дніпро, 2017); «Фінансове регулювання зрушень в економіці України» (Мукачево, 2017); «Економіка та управління: сучасна трансформація в епоху глобалізації» (Клайпеда, Литва, 2017); «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики

постіндустріальної економіки» (Львів, 2017); «Міжнародні наукові та інноваційно-інвестиційні програми: досвід та результати» (Дніпро, 2017); «Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст.» (Київ, 2017); «Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку» (Одеса, 2017); «Глобальні виміри захисту економічної конкуренції» (Київ, 2018); «Технологія-2018» (Севєродонецьк, 2018); «Фінанси, банківська система та страхування в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці» (Дніпро, 2019); Інтернет-конференціях: «Економіка та управління підприємствами регіонів в контексті європейської інтеграції» (Полтава, 2015); «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку економіки» (Львів, 2018), «Фінансування, інвестування та кредитування в Україні: проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці» (Дніпро, 2018), а також Міжнародному євразійському конгресі економіки і соціальних наук (Дніпро, 2018).

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано у 59 наукових працях загальним обсягом 168,7 друк. арк. (особисто автору належить 51,7 друк. арк.), з яких: 5 монографій (одна одноосібна, 4 колективні, з яких одна – зарубіжна), 26 статей у наукових фахових виданнях (25 з яких у журналах, що включені до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus), 3 – у зарубіжних виданнях (з них 2 включені до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus), 3 статті в інших виданнях, навчальний посібник та термінологічний словник, 20 тез матеріалів конференцій.

Обсяг й структура роботи. Дисертаційна робота загальним обсягом 466 сторінок складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (649 найменувань на 57 сторінках) та 14 додатків на 25 сторінках. Робота містить 28 таблиць та 46 рисунків, поданих на 58 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, розкрито методологію й елементи наукової новизни, практичну значимість результатів дослідження.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні основи дослідження взаємозв'язку економічних відносин та економічних інтересів**» розкрито еволюцію поглядів на взаємодію економічних інтересів та їхній зв'язок з економічними відносинами, а також методологію дослідження економічних інтересів вченими минулого, розроблено методологічний підхід до аналізу закономірностей взаємодії економічних інтересів у системі відтворення економічних відносин суспільства.

Аналіз еволюції поглядів на взаємодію економічних інтересів в суспільстві засвідчив відсутність у науковій думці досліджень, які б прямим і безпосереднім чином були зосереджені на вирішенні проблеми відтворення економічних інтересів. Науковці намагалися вирішити загальну проблему гармонізації економічних інтересів у межах суспільства, а, враховуючи її масштабність та обмеженість існуючих методологічних підходів, були

вимушені поетапно звужувати предметне поле своїх досліджень і концентрувати увагу на окремих аспектах досягнення узгодженості цілеспрямованих прагнень економічних суб'єктів.

У результаті ретроспективного аналізу підходів до розуміння процесів взаємодії економічних інтересів та умов їхньої гармонізації у суспільстві виявлено, що дана проблема так і не була вирішена: як свідчить історичний досвід, ні еволюційний розвиток, ні реформи, ні революції та будь-які інші соціально-політичні акти не змогли створити ідеальне та гармонійне суспільство, в якому б люди мали всі необхідні умови для свого всебічного розвитку через задоволення своїх потреб та інтересів. Однак наукові здобутки мислителів минулого наблизили нас до розуміння закономірностей цього процесу. У процесі аналізу їхніх наукових доробок виявлено чотири основні логіко-теоретичні напрями аналізу, що розташовувались уздовж центральної осьової ідеї про гармонізацію економічних інтересів в суспільстві. Перший напрям аналізу – це формування уявлень про взаємозв'язок і взаємозалежність економічних інтересів: абсолютно всі науковці прийшли до розуміння того, що реалізація інтересу одного суб'єкта є умовою для реалізації інтересу іншого, а також того, що без певного компромісу між людьми не існує можливостей наблизитись до реалізації індивідуальних цілей.

Другий напрям – це пошук механізмів досягнення такого компромісу. А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Б. Сей, Ч. Кері, К. Менгер, Ф. Візер, А. Маршалл вважали, що інтереси гармонізуються завдяки дії об'єктивних економічних законів і безпосередньо через ринковий механізм. Інші науковці (Р. Кантільон, Ф. Кене, А. Ж. Тюрго, Ф. Бастіа, Т. Мальтус, С. де Сісмонді, Дж. С. Мілль, К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Парето, Дж. М. Кейнс, Дж. Б'юкенен, Г. Таллок, М. Олсон) показали, що інтереси не можуть бути врегульовані тільки за рахунок ринку в силу психологічних особливостей людей, їхньої моральної недосконалості, схильності до афективних і нелогічних дій. Для вирішення цієї проблеми залучається зовнішня сила, якою у різних дослідників виступає мораль, держава, право, соціокультурні інститути.

Третій напрям пов'язаний із вирішенням питання про спроможність держави ефективно узгоджувати інтереси. Фізіократи та представники теорії економічних гармоній вважали, що просвітницька монархія здатна врегулювати конфлікт інтересів в суспільстві. Частково цю думку підтримували Д. Рікардо, Т. Мальтус, С. де Сісмонді та Дж. С. Мілль, однак, вже стосовно моральних чеснот, рівня знань та інтелекту представників парламентської більшості. К. Маркс і Ф. Енгельс довели принципову неможливість буржуазної держави сприяти реалізації економічних інтересів трудящих, а Дж. М. Кейнс віддавав перевагу уряду у вирішенні проблеми суперечності інтересів у ті періоди, коли ринок неспроможний це зробити. Представники неоінституціоналізму вказували на глибокі вади держави як інституту, в якому на політичному рівні створюються умови для реалізації інтересів груп особливого впливу.

Четвертим напрямом аналізу науковців було виокремлення взаємозв'язків між явищами, які постійно повторюються і створюють підґрунтя для відтворення економічних інтересів. Фізіократи вперше продемонстрували

постійну повторюваність руху доходів і продукту, що відбувається в суспільстві під тиском прагнення до благополуччя кожного суспільного класу й імпульс до якого задає сільське господарство. І хоча цей постійно повторюваний взаємозв'язок подається у вигляді кругообігу, що у кожний період замикається сам на себе, представники школи фізіократів висунули геніальну ідею, яка наближає до розуміння певної зумовленості реалізації інтересів об'єктивними суспільними чинниками. Через притаманні прогресу суспільства стани стаціонарності й розвитку, в якому взаємозв'язок інтересів повторюється нескінченне число разів (Дж. С. Мілль), а також завдяки імплементації ідей Г. Гегеля в економічний аналіз, К. Маркс віднайшов ті суспільні чинники, які, з одного боку, відтворюють існуючий стан рівня задоволеності економічних інтересів, а, з іншого – дозволяють розірвати цю причинну зумовленість і вийти на новий рівень їхньої реалізації.

Виявлене розмаїття логіко-теоретичних підходів у дослідженні тільки однієї проблеми (не говорячи вже про існування похідних від неї питань про суперечності й антагонізм інтересів, специфіку поєднання приватних, колективних і суспільних їх видів тощо) вказує на необхідність істотного звуження предметного поля дослідження та концентрації зусиль на тих ключових моментах, які визначають кінцеву мету сучасного розвитку суспільства. Оскільки такою метою є досягнення стану, за якого в суспільстві створено умови для всебічного розвитку людини через задоволення її потреб, то предметом дослідження мають виступати закономірності, які визначають процес створення таких умов. Тому взаємодія економічних інтересів має досліджуватися з огляду на те, у якій мірі її відтворення забезпечує зростання добробуту окремих суб'єктів і суспільства в цілому.

Створення в суспільстві якнайкращих умов для всебічного розвитку людини через задоволення її потреб та інтересів передбачає формування відповідної системи соціально-економічних відносин та інституціонального середовища, а отже, вимагає встановлення закономірностей взаємодії економічних інтересів у системі відтворення економічних відносин суспільства. Вирішення цієї проблеми запропоновано здійснювати на основі методології, в якій поєднано діалектичний, еволюційний, системний та відтворювальний підходи, що органічно доповнюються синергетичним та інституційним аналізом. Такий інтегральний методологічний підхід, з одного боку, дозволяє розкрити причинно-наслідкові, системні й комплементарні зв'язки між економічними відносинами та взаємодією інтересів, дає можливість виявити закономірності їхнього відтворення, а, з іншого – охарактеризувати розвиток і виявити механізми, що забезпечують упорядкованість і самоорганізацію системи відтворення економічних відносин.

У другому розділі «**Відтворення економічних відносин та економічних інтересів як об'єкт наукового аналізу**» розкрито діалектику взаємозв'язків економічних інтересів, економічних відносин та інститутів суспільства, визначено сутність і характеристики відтворення економічних відносин та відтворення економічних інтересів, обґрунтовано структуру та зв'язки системи відтворення економічних відносин й економічних інтересів.

Аналіз об'єктивного та суб'єктивного підходів до визначення економічних інтересів засвідчив, що у своїй сукупності об'єктивна й суб'єктивна характеристики інтересів формують цілісність уявлення про їхню сутність. З одного боку, економічний інтерес постає як усвідомлення потреби та визначення способів її задоволення (суб'єктивна сторона), а з іншого – як форма прояву існуючих економічних відносин (об'єктивна сторона). Базуючись на потребі як своїй висхідній основі, інтерес завжди звернений до діяльності й відносин з іншими людьми, оскільки від них залежить його реалізація. Таким чином, він формується у межах існуючих соціально-економічних відносин і спрямований на ті соціальні інститути, що визначають розподіл благ та міру задоволення потреб. Економічний інтерес об'єктивний, оскільки відображає ті зв'язки, в яких перебувають суб'єкти у межах даного суспільства, і, водночас, суб'єктивний, оскільки в ньому розкриваються у всій сукупності ідеальні спонукальні мотиви у сприйнятті суб'єктами власного положення у цьому суспільстві. За таких умов економічний інтерес – це спрямованість діяльності економічних суб'єктів на створення найбільш сприятливих суспільних умов для задоволення потреб. Відтак, економічні інтереси та економічні відносини діалектично пов'язані між собою: відносини породжують інтереси, а інтереси стають передумовою формування економічних відносин.

Задоволення потреб та реалізація інтересів є процесом, що розгортається на основі постійного відтворення економічних відносин в суспільстві. Останнє є циклічним процесом відновлення економічних відносин, заснованим на їхньому повторенні у незмінному стані або через кількісно-якісні зміни, ускладненні, збагаченні відносин власності при збереженні їхньої сутнісної основи (виробничого відношення привласнення), процесом, який через подолання економічних протиріч безперервно підтримує об'єктивні умови для реалізації економічних інтересів суб'єктів і задоволення їхніх потреб, і, водночас, забезпечує реалізацію інтересів через привласнення-відчуження. У ході такого відтворювального процесу формуються діалектичні та системні зв'язки економічних відносин і, передусім, відносин власності, з продуктивними силами, інтересами й інститутами суспільства. Рівень розвитку продуктивних сил, домінуючі відносини власності й інституціональні умови зумовлюють характер і зміст відносин виробництва, розподілу, обміну та споживання, які, у свою чергу, визначають історичну форму й соціальний детермінізм економічних інтересів. З огляду на те, що інтереси є формою прояву економічних відносин, їх відтворення проявляється на поверхні економічного життя як відтворення взаємодії економічних інтересів власників ресурсів, благ, доходів.

За своєю спрямованістю та змістом інтереси сторін потенційної взаємодії є протилежними, однак кожна сторона не може реалізувати свій інтерес без реалізації інтересу іншої. На основі цього між інтересами як протилежностями виникає взаємодія, у ході якої відбувається їхнє зіткнення, конфлікт, загострення та боротьба суперечностей. Зняття останніх відбувається через суспільні механізми, одним із яких є інститути. Останні структурують, координують суперечливі прагнення суб'єктів досягти економічної вигоди у

межах існуючих економічних відносин. Погодження протиріч означає досягнення єдності інтересів і забезпечує їхню реалізацію сторонами взаємодії, отримання ними вигоди (користі) від привласнення-відчуження ресурсів, засобів виробництва, благ і доходів. Тим самим на основі отримання приросту кінцевих результатів реалізації економічних інтересів відбувається перехід до нових вихідних умов, у межах яких буде відбуватися подальша взаємодія економічних інтересів. Йдеться про зміну та розвиток елементів, співвідношення продуктивних сил, економічних відносин і самих інтересів, соціально-економічних та інституціональних умов, що утворює новий вихідний стан для взаємодії інтересів на новому рівні. Отже, завершений акт реалізації економічних інтересів суб'єктів у межах суспільства створює висхідну основу для їхньої подальшої взаємодії на новому рівні та формує умови для відтворення економічних відносин, в яких відновлюються ресурси, доходи, блага та задовольняються потреби в економічній системі.

Оскільки ці процеси обумовлюють подальше вдосконалення існуючих економічних відносин і зародження їхніх нових форм, закріплення нових економічних та інституційних умов, то з точки зору діалектики досягнення єдності інтересів означає розв'язання протиріччя за цих умов. Разом з цим, воно формує підґрунтя для виникнення протиріччя інтересів вже на новому рівні їхньої взаємодії. Відбувається не просто циклічний рух по колу та повторюваність взаємодії інтересів, а здійснюється безпосередній перехід до нового стану їхнього взаємовпливу. Відтворення економічних відносин у реальній дійсності проявляється через відтворення економічних інтересів, яке є циклічним процесом безперервного відновлення їхньої взаємодії, що відбувається через зміни стану закладених в інтересах протиріч і переході взаємодії інтересів від попереднього до нового стану.

Економічний зміст цього процесу проявляється через постійне відновлення результатів реалізації економічних інтересів власників продуктів, ресурсів і доходів на новому рівні їхнього розвитку. Оскільки суб'єкти знов і знов спрямовують зусилля на максимізацію результатів від реалізації власності та постійно відновлюють економічні відносини, то завдяки цьому постійно відтворюється і процес взаємодії інтересів, наслідком якої є отримання вигоди (користі). На основі цього формуються можливості для подальшого відновлення та розвитку економічних відносин, однак вже за нових умов (за нового рівня доходів, ресурсів, економічного й інституціонального середовища). Це формує і нові можливості для суспільного відтворення, відновлення умов життєдіяльності та розвитку суб'єктів. Отже, за внутрішнім змістом відтворення економічних інтересів – це циклічне відновлення взаємодії економічних інтересів, у ході якого відбувається відтворення ресурсів, продуктів і доходів на новому рівні їхнього розвитку, яке зумовлене створенням (покращенням) умов для привласнення-відчуження економічних і соціальних благ, ефективного суспільного відтворення та самовідтворення економічних суб'єктів.

Виявлені системні взаємозв'язки між відтворенням економічних відносин і відтворенням інтересів створюють підґрунтя для представлення їх як системи

відтворення економічних відносин та економічних інтересів, яка є субсистемою економічної системи і поєднує в собі відтворювальні потоки економіки в єдине середовище, формує умови для постійної взаємодії, відновлюваності й руху ресурсів, продуктів і доходів, задає імпульс до відновлення економічних та інституційних умов задоволення потреб і забезпечення життєдіяльності суб'єктів. Встановлення структури, ієрархії зв'язків і принципів функціонування та розвитку цієї системи дозволило виявити, що її інтеграційні функції породжені сутнісними характеристиками привласнення-відчуження, а її зовнішніми регуляторами виступають інститути, що здійснюють вплив на формування моделей економічної діяльності суб'єктів. Детермінантами, які не дозволяють системі відтворення економічних відносин та економічних інтересів вийти на новий якісний рівень, є невідповідність розвитку продуктивних сил характеру соціально-економічних відносин, і, в першу чергу, відносинам власності, домінування неефективних інститутів, які визначають характер економічної діяльності суб'єктів та її безпосередню спрямованість.

У третьому розділі «**Оцінка можливостей для реалізації економічних інтересів в системі економічних відносин**» розкрито механізм й етапи розвитку системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів, розроблено типологію такого відтворення, обґрунтовано наукові засади кількісного оцінювання можливостей для відтворення економічних відносин та економічних інтересів у країнах світу.

Система відтворення економічних відносин та економічних інтересів проходить еволюційні або революційні стадії змін за траєкторіями прогресу чи регресу в часі та просторі через самоорганізацію, когерентність і вибір хаотичного аттрактору як нового вектору розвитку. Стадія еволюційного розвитку реалізує себе через поступове нагромадження кількісних і якісних змін у продуктивних силах і способах організації виробництва, що знаходить свій прояв у перетвореннях ресурсної бази, технологій, характеристик створюваних продуктів, рівнів отриманих доходів, унаслідок чого формується протиріччя між новою якістю цих складових економічної системи та можливостями реалізації економічних інтересів суб'єктами у межах існуючих економічних відносин й інститутів суспільства. Вирішення даного протиріччя відбувається шляхом поступових якісних змін економічних відносин, які стають можливими завдяки паралельній еволюційній та спонтанній зміні інститутів. У ході становлення й розвитку нові інститути закріплюють відповідні до змін економічних відносин норми й правила поведінки, що визначають доступ до ресурсів (права власності), рівень доходів (інституціональні форми перерозподілу) та механізми міжсуб'єктної взаємодії (явні та неявні трансакції, конвенціональні угоди тощо).

Розвиток системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів революційним шляхом відбувається внаслідок фундаментальних зрушень в науці, технологіях, ресурсах, способах організації виробництва та соціальних інноваціях, що викликає стрімкі зміни економічних відносин через свідомо сконструйовані й імплантовані у ході проведення інституціональних реформ інститути. Такі кардинальні зміни формують засади для стрибка даної

системи до якісно нового стану та інтенсивний характер її розвитку.

Застосування принципів синергетики дозволило з'ясувати, що внаслідок поступально-кумулятивного ефекту змін у продуктивних силах і, зокрема, науково-технологічній сфері, система відчуває хаотичні коливання та втрачає стійкість. В умовах крайнього напруження та розбалансованості вона досягає точки біфуркації та, спрямовуючись до впорядкування і вирішення протиріч через революційні зміни (у базових і допоміжних інститутах, формах власності, способах реалізації економічних відносин та інтересів), переходить на нову траєкторію розвитку, до нового порядку й якісного стану. З огляду на встановлені залежності процес відтворення економічних відносин та економічних інтересів постає складною динамічною системою, в якій циклічна зміна упорядкованих форм нестійкими дисипативними структурами детермінує її еволюційні (революційні) зміни у часі та просторі через механізми самоорганізації, когерентності й вибору нового вектору розвитку. Виявлення дуалістичного характеру розвитку даної системи (переходу економічних відносин на більш високий якісний рівень або, навпаки, до їх регресивних форм) дозволило обґрунтувати принципи її функціонування (цілісність, ієрархічність, складність, відкритість, усталеність, гомеостатичність, самоорганізацію), а також принципи її руху в просторі та часі (нелінійність, змінність, стохастичність, адаптивність, елементованість, інтегративність).

Відповідно до дуалістичного характеру розвитку системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів запропоновано нові критерії її типологізації, а саме: з точки зору характеру змін її кількісних і якісних параметрів (екстенсивне, інтенсивне, гібридне) та залежно від тяжіння її інститутів і суб'єктів до мінливості й стабільності у процесі розвитку (стале, нестале, еластичне, нееластичне). Наукове обґрунтування та порівняння типів, виділених за першим критерієм, довело пріоритетність орієнтації суспільства на інтенсивне відтворення економічних відносин та економічних інтересів, що ґрунтується на якісних зрушеннях в існуючих економічних відносинах і одночасно на імплантації нових форм і методів економічних взаємодій, відповідних якісним характеристикам продуктивних сил, корінним змінам форм і способів реалізації інтересів, їхньої інтеграції. За другим критерієм найбільш ефективним є сталий тип відтворення, що сполучає, з одного боку, здатність інститутів забезпечити високу впорядкованість економічних відносин та швидко їхню реакцію на зміни, а, з іншого – спрямованість суб'єктів до реалізації змін. За такого типу функціонують інститути, що забезпечують високий ступінь захисту прав власності та реалізації інтересів, впорядкування їхніх протиріч. Дослідження специфіки відтворення економічних відносин та економічних інтересів в Україні виявило, що її домінуючі інститути не сприяють інтенсивним змінам у продуктивних силах та економічних відносинах, не здатні ефективно забезпечувати захист прав власності та узгоджувати міжсуб'єктні взаємодії з приводу реалізації економічних інтересів, а, отже, для неї є характерним несталий тип відтворення. Доведено необхідність переорієнтації економіки України на еластичний тип відтворення економічних інтересів із подальшим створенням умов для переходу до його сталого типу.

З метою виявлення характеру економічних та інституціональних умов, які склалися у країнах світу і відображають їхні можливості відтворення економічних відносин та економічних інтересів, а також кількісного оцінювання даних можливостей здійснено кластеризацію країн світу на основі побудови нейронної мережі і карт Кохонена за десятьма макроекономічними показниками, представленими у табл. 1.

Таблиця 1

Показники можливостей країн світу забезпечити сприятливі умови для відтворення економічних відносин та економічних інтересів

Показник	Характеристика
ВНД на душу населення	Економічні можливості суб'єктів для участі в економічних відносинах (доходи, які можуть бути використані як ресурси). Економічні результати, які отримують суб'єкти за даних економічних та інституціональних умов
Індекс глобального підприємництва і розвитку	Субіндекс відносин – можливості інститутів забезпечити сприятливі умови для економічних відносин, прийняття суб'єктами даних можливостей. Субіндекс якості ресурсів – показники оцінювання спрямованості суб'єктів до участі в економічних відносинах, початку економічної діяльності, до якісно нових взаємодій, якісний рівень людських ресурсів, технологій, підприємницьких здібностей суб'єктів. Субіндекс інноваційних прагнень – спрямованість до використання та розробки інновацій, до якісних змін продуктивних сил і технологій, розвитку ринків і відносин
Чистий притік прямих іноземних інвестицій	Відкритість економічного простору для іноземних інвесторів, сприятливість інвестиційного клімату і ризикованості інвестування, оцінка сприятливості умов для інвестування з точки зору іноземних інвесторів
Податкові надходження, загальний обсяг	Рівень оподаткування, ступінь податкового тиску та фіскального обтяження суб'єктів, наявні передумови для розвитку тіньових відносин та реалізації тіньових інтересів. Рівень розподілу доданої вартості та можливості для реалізації суспільних інтересів
Експорт та імпорт	Ефективність економічних та інституціональних умов, які дозволяють суб'єктам реалізувати абсолютні й порівняльні переваги за рахунок зовнішньоторговельних відносин. Реалізація інтересів на основі зовнішньоекономічних відносин
Державні витрати на освіту	Освітні можливості для участі в економічних відносинах і реалізації інтересів, достатній для досягнення такої якості робочої сили, яка обумовить зміну якісних характеристик засобів виробництва. Міра доступу до освітніх благ і підтримання умов для нормального функціонування, самовідтворення та розвитку суб'єктів
Коефіцієнт Джині	Нерівність у розподілі доходів в країні, їхній відрив від абсолютної рівності, ступінь обмеженості суб'єктів щодо участі в економічних відносинах та реалізації інтересів
Кількість Інтернет-користувачів	Рівень розширення мережевої економіки, спрямованості суб'єктів на отримання вигоди в мережевому просторі. Можливості взаємодій на основі інформаційно-комунікаційних каналів і технологій, дистанційних зв'язків
Індекс споживчих цін	Зміни загального рівня цін на набір найбільш уживаних товарів та послуг відносно попереднього періоду. Індикатор ступеня ефективності функціонування економічної системи й існуючих інфляційних обмежень для суб'єктів, які стримують їхні можливості реалізації економічних інтересів і забезпечення самовідтворення
Коефіцієнт нерівності людей	Ступінь обмеженості людини стосовно розподілу економічних і соціальних благ, якості життя, податків, прав і свобод, обмеженості реалізації прав власності й інтересів

На основі даного підходу виокремлено чотири кластери, а саме: країни з високим, середнім, низьким і вкрай низьким рівнями можливостей для відтворення економічних відносин та економічних інтересів. Аналіз змін

можливостей для відтворення економічних відносин та інтересів суб'єктів у динаміці показав, що країни світу мігрують з однієї кластерної групи до іншої (табл. 2). Як свідчить табл. 2, за 2014-2016 рр. відбулося зростання частки країн, що входять до найнижчої за рангом групи (з 29,5% до 32,6%), яка поєднує країни із стабільно низькими показниками ВНД на душу населення, Індексу глобального підприємництва і розвитку. Їм притаманний високий податковий тиск, інфляція, неефективні інституціональні умови та низький рівень можливостей забезпечення сприятливих умов для відтворення економічних відносин та економічних інтересів. Міграція у дану групу відбувалася переважно з кластеру країн із низьким рівнем можливостей. Частка останніх внаслідок цього, а також за рахунок переходу частини країн до групи з середнім рівнем можливостей, що був зумовлений покращенням їхніх економічних та інституціональних умов, у динаміці знизилась з 26,3% до 14,7%. Склад та частка найпотужнішої групи країн із високим рівнем можливостей, більшість якої – країни ЄС, залишається практично незмінною, що обумовлено значними ресурсними можливостями, низькими рівнями податків та показників нерівності за доходами і доступом до освіти, високою схильністю суб'єктів до інноваційних змін. Саме у даній групі реалізується політика держави, спрямована на формування сприятливих економічних та інституційних умов для розвитку, прозорого розподілу й перерозподілу доходів, високої підприємницької активності, що й визначає їхнє перебування у групі лідерів.

У четвертому розділі «**Інституціональне забезпечення відтворення економічних відносин та економічних інтересів**» обґрунтовано вплив інститутів на відтворення економічних відносин та економічних інтересів, визначено сутність та охарактеризовано елементи механізму зрощування влади й власності, розкрито її негативний вплив на реалізацію економічних інтересів.

Інститути як сукупність формальних і неформальних норм та правил, які структурують, обмежують й упорядковують взаємодії суб'єктів у межах економічних відносин, визначають можливості реалізації інтересів членів суспільства. З одного боку, інститути відображають об'єктивно сформовані у даному суспільстві економічні відносини та способи отримання економічної вигоди (існуючі можливості для реалізації інтересів), а з іншого – встановлюють рамки та впорядковують взаємодії суб'єктів, визначають межі реалізації їх інтересів. Тому саме інститути дозволяють розв'язати протиріччя між рівнем розвитку продуктивних сил і характером виробничих відносин на еволюційній основі через створення ефективною інституціональною структури, що закріплює нові форми та види економічних відносин, відповідні розвитку продуктивних сил, та, водночас, стимулює спрямованість суб'єктів до прогресивних змін. Якщо суб'єкти не можуть реалізувати свої економічні інтереси у межах інституціонально закріплених відносин і легальних інститутів або реалізують їх неефективно, то вони намагаються це зробити, створивши нові інститути, відповідні їх інтересам та невідповідні законодавчо закріпленим нормам, Зокрема, через тіньові економічні відносини, зрощування влади та власності, неформальні взаємодії із владою з метою реалізації своїх економічних цілей, рентоорієнтовану поведінку груп особливих інтересів.

Міграція країн в результаті змін можливостей для відтворення економічних відносин та економічних інтересів

2014 р.	2015 р.	2016 р.
Країни з вкрай низькими й обмеженими можливостями для реалізації економічних відносин та економічних інтересів (кластер 0)		
Маврикій, Шрі-Ланка, Азербайджан, Вірменія, Монголія, Киргизстан, Кабо-Верде, Нікарагуа, Гватемала, Таджикистан, Гондурас, Лаос, Бангладеш, Гана, Камбоджа, Непал, Кенія, Пакистан, Танзанія, Руанда, Лесото, Мадагаскар, Сенегал, Уганда, Того, Бенін, Ефіопія, Малі, Конго	Шрі-Ланка, Таїланд, Монголія, Індонезія, Філіппіни, Киргизстан, Нікарагуа, Гондурас, Індія, Лаос, Бангладеш, Гана, Камбоджа, Непал, Пакистан, Ангола, Танзанія, Мадагаскар, Сенегал, Уганда, Того, Бенін, Ефіопія, Малі, Конго	Шрі-Ланка, Україна, Перу, Таїланд, Монголія, Індонезія, Філіппіни, Сальвадор, Киргизстан, Нікарагуа, Гватемала, Таджикистан, Індія, Лаос, Бангладеш, Гана, Камбоджа, Непал, Пакистан, Ангола, Танзанія, Нігерія, Мадагаскар, Сенегал, Уганда, Того, Бенін, Ефіопія, Малі, Конго
29 країн / частка у загальному обсязі 29,5%	25 країн / частка у загальному обсязі 30,5%	31 країна / частка у загальному обсязі 32,6%
Країни з низькими рівнем можливостей для реалізації економічних відносин та економічних інтересів (кластер 3)		
Греція, Росія, Білорусь, Казахстан, Коста-Рика, Сербія, Грузія, Бразилія, Македонія, Україна, Таїланд, Туніс, Молдова, Ботсвана, Парагвай, Індонезія, Філіппіни, Сальвадор, Болівія, Марокко, Намібія, Індія, Замбія, Ангола, Нігерія	Чилі, Коста-Рика, Бразилія, Перу, Колумбія, Ботсвана, Парагвай, Сальвадор, Болівія, Південна Африка, Кабо-Верде, Гватемала, Намібія, Таджикистан, Замбія, Кенія, Нігерія, Руанда, Лесото	Коста-Рика, Бразилія, Колумбія, Ботсвана, Парагвай, Болівія, Південна Африка, Кабо-Верде, Намібія, Гондурас, Замбія, Кенія, Руанда, Лесото
25 країн / частка у загальному обсязі 26,3%	20 країн / частка у загальному обсязі 21,1%	14 країн / частка у загальному обсязі 14,7%
Країни з середнім рівнем можливостей для реалізації економічних відносин та економічних інтересів (кластер 1)		
Японія, Словенія, Італія, Іспанія, Чехія, Кіпр, Польща, Литва, Словаччина, Португалія, Угорщина, Латвія, Хорватія, Румунія, Уругвай, Болгарія, Туреччина, Перу, Колумбія, Південна Африка	Італія, Чехія, Греція, Естонія, Кіпр, Польща, Литва, Португалія, Угорщина, Латвія, Хорватія, Росія, Румунія, Білорусь, Уругвай, Болгарія, Казахстан, Маврикій, Сербія, Грузія, Туреччина, Азербайджан, Македонія, Вірменія, Україна, Туніс, Молдова, Марокко	Італія, Іспанія, Чехія, Греція, Кіпр, Польща, Литва, Чилі, Словаччина, Португалія, Угорщина, Латвія, Хорватія, Росія, Румунія, Білорусь, Уругвай, Болгарія, Казахстан, Маврикій, Сербія, Грузія, Туреччина, Азербайджан, Македонія, Вірменія, Туніс, Молдова, Марокко
21 країна / частка у загальному обсязі 22,1%	28 країн / частка у загальному обсязі 29,5%	29 країн / частка у загальному обсязі 30,5%
Країни з високим рівнем можливостей для реалізації економічних відносин та економічних інтересів (кластер 2)		
Норвегія, Австралія, Швейцарія, Німеччина, Данія, Нідерланди, Ірландія, Ісландія, Канада, США, Швеція, Велика Британія, Ізраїль, Люксембург, Франція, Бельгія, Фінляндія, Австрія, Естонія, Чилі	Норвегія, Австралія, Швейцарія, Німеччина, Данія, Нідерланди, Ірландія, Ісландія, Канада, США, Швеція, Велика Британія, Японія, Ізраїль, Люксембург, Франція, Бельгія, Фінляндія, Австрія, Словенія, Іспанія, Словаччина	Норвегія, Австралія, Швейцарія, Німеччина, Данія, Нідерланди, Ірландія, Ісландія, Канада, США, Швеція, Велика Британія, Японія, Ізраїль, Люксембург, Франція, Бельгія, Фінляндія, Австрія, Словенія, Естонія
20 країн / частка у загальному обсязі 21,1%	22 країни / частка у загальному обсязі 23,2%	21 країна / частка у загальному обсязі 22,1%

*Країни, які мігрували, виділені напівжирним шрифтом

У зв'язку з цим важливого значення набуває пошук шляхів створення такої системи інститутів, яка, з одного боку, могла б у межах існуючих можливостей забезпечити відтворення економічних взаємодій для максимального задоволення економічних інтересів, а з іншого – володіла б потенціалом для власної трансформації та швидкої реакції на зміни у потребах і продуктивних силах та була б спроможною забезпечити захист прав та інтересів власності, стимулювати активність суб'єктів та їх готовність здійснювати прогресивні зміни. Вирішення даного завдання передбачає формування сприятливого для реалізації економічних інтересів інституціонального середовища, в якому функції основоположних (власності, свободи, конкуренції та ринку) й допоміжних інститутів (держави, громадянського суспільства) взаємопідсилюють одна одну. В інституціональному середовищі, яке самовідтворює максимальні можливості для реалізації економічних інтересів, інститут власності формує порядок доступу до економічних ресурсів, визначає права володіння, користування та розпорядження об'єктами власності, встановлює обмеження, що забезпечують захист прав й інтересів власників, а, отже, створює засади для поєднання інтересів кожної людини і суспільства. Інститути свободи, конкуренції та ринку ставлять економічних суб'єктів в умови боротьби за доступ до ресурсів і можливості максимізації доходів, що сприяє ефективному використанню ресурсного потенціалу, активізує підприємницьку діяльність та ініціативу, стимулює розвиток продуктивних сил, спрямовує на пошук нових форм економічних відносин і форм їхнього відтворення, забезпечуючи при цьому координацію інтересів суб'єктів ринку та сприяючи зростанню їх доходів.

Інститут держави визначає умови взаємодії та реалізації інтересів суб'єктів, встановлює правила і пропорції розподілу й перерозподілу суспільного продукту, регламентує ступінь свободи й умови обміну на ринку, забезпечує захист прав власності. Інститут громадянського суспільства формує засади для погодження інтересів суб'єктів, створення сприятливих умов для реалізації інтересів членів суспільства та їх груп завдяки впливу на діяльність держави та самоорганізації. Таким чином, створення сприятливих умов для задоволення потреб людини та суспільства через формування засад для реалізації їх інтересів забезпечується на основі ефективного функціонування основоположних і допоміжних інститутів суспільства. Останні повинні спрямовувати свій регулюючий вплив на підтримання економічної свободи, захист інтересів власності, реалізацію інноваційно-інвестиційного потенціалу продуктивних сил, закладені в них науково-технологічні можливості до кількісно-якісних змін, а також подолання інерційності економічної системи.

Неефективне інституціональне середовище чинить негативний вплив на реалізацію інтересів суб'єктів. Зокрема, неефективна діяльність держави знаходить свій прояв у такому феномені як влада-власність, що ґрунтується на зрощуванні влади й власності, зумовлює панівне положення влади та дозволяє їй здійснювати вплив на економічні процеси, а саме: через передачу прав на державну власність іншим суб'єктам, причетним до влади, привласнювати значну частку суспільного продукту й отримувати іншу вигоду від виконання

владних функцій. Виявлення складових механізму зрощування влади та власності, зокрема, суб'єктів (органи державної, виконавчої, адміністративної влади та суб'єкти власності, які стають владою), об'єктів (економічна вигода від привласнення державної власності, економічних ресурсів, бюджетні кошти, користь від владного положення), системи відносин, на основі яких функціонує влада-власність (привласнення-відчуження, розподілу та перерозподілу), сфер, через які вона діє (бюджетно-податкова, правова, судова), інструментів і важелів реалізації (економічні, законодавчо-правові, злочинні, політико-ідеологічні, суспільні) та аналіз функціонування даного механізму дозволили з'ясувати, що влада-власність здійснює деструктивний вплив на відтворення економічних відносин та економічних інтересів. Затвердження та домінування влади-власності поглиблює суперечності між інтересами економічних суб'єктів, сприяє виникненню й поглибленню протиріч у процесі відтворення ресурсів, продуктів і доходів, порушує впорядкованість економічних взаємодій, призводить до вкорінення неефективних з точки зору суспільних інтересів пропорцій розподілу та перерозподілу, обмежує можливості реалізації інтересів більшості членів суспільства.

У п'ятому розділі **«Регулювання відтворення економічних відносин та економічних інтересів в Україні»** розкрито специфіку умов реалізації економічних інтересів в Україні, розроблено теоретико-методологічний підхід до кількісного виміру впливу влади-власності на ступінь реалізації інтересів суб'єктів, розвинуто концептуальні засади регулювання відтворення економічних відносин та економічних інтересів в українській економіці.

Результати аналізу історичних та сучасних аспектів розвитку економіки України засвідчили, що його характерними рисами є поглиблення процесу зрощування влади й власності, спрямованість дій урядовців на реалізацію своїх індивідуальних інтересів, наявність надмірної частки державного сектору у ВВП, посилення неефективності дій влади у процесі реалізації суспільних інтересів, розподілу й перерозподілу бюджетних коштів, посилення а також незахищеності прав та інтересів громадян щодо власності, неефективність судової та правової систем, недовіра населення до влади. В Україні існує значний рівень злиття влади та власності, високий рівень «кумівського капіталізму» та частки «політично пов'язаних» компаній, відбувається лобіювання владою інтересів так званих обслуговуваних підприємств, привласнення природних, енергетичних, фінансових та інших стратегічно важливих для розвитку ресурсів, унаслідок чого знижується рівень реалізації інтересів кожного окремого суб'єкта та суспільства в цілому.

Систематизація наукових підходів до розуміння влади-власності дозволила встановити сутність цього феномену, який відображає відносини привласнення владою економічної вигоди (користі) від свого панівного становища над власниками та монополізацію власницьких позицій через їх закріплення й підтримання на основі владних повноважень. Формами прояву влади-власності є монополізація умов виробництва, розподілу, обміну, а, отже, й умов для споживання частини суспільного продукту. На основі цього встановлено, що влада-власність чинить негативний вплив на реалізацію

економічних інтересів підприємств, домогосподарств, суспільства. З метою кількісного оцінювання впливу влади-власності на ступінь реалізації інтересів суб'єктів запропоновано використовувати інтегральний показник влади-власності, побудований на двох групах показників – тих, що відображають її глибинну сутність і змістовні характеристики, та показниках, які виявляють форми прояву й ідентифікують її внутрішні якості. Інтегральний показник є сумою зазначених показників з урахуванням їх ваги, визначеної експертним шляхом (табл. 3).

Таблиця 3

Складові інтегрального показника влади-власності*

Склад груп показників		Порядок розрахунку показників		
1. Показник сутності влади-власності				
	Індекс фаворитизму в рішеннях влади	Розраховується World Economic Forum	X1	
2. Показники прояву влади-власності в економічній системі				
Монополізація умов виробництва	Ступінь монополізації ключових ринків ресурсів у галузі:	Розраховуються національними статистичними службами й антимонопольними органами		
	– видобуток корисних копалин			X2
	– виробництво			X3
	– електрика, газ і водопостачання			X4
	– транспорт, зберігання та зв'язок			X5
	Рівень захисту владою прав власності, у т. ч. інтелектуальної	Отримано шляхом множення показників «Рівень захисту владою прав власності» та «Рівень захисту прав інтелектуальної власності», які розраховуються World Economic Forum	X6	
	Незалежність правоохоронних і судових органів від влади	Отримано шляхом множення показників «Надійність правоохоронних органів» і «Незалежність судових органів від влади», які розраховуються World Economic Forum	X7	
Свобода та ступінь контролю ЗМІ з боку влади	Розраховується FreedomHouse	X8		
Монополізація умов розподілу	Індекс управління (рівень ефективності (неефективності) розподілу та використання владою ресурсів, які належать суспільству)	Розраховується Bertelsmann-Stiftung	X9	
	Показник нецільового використання державних коштів і марнотратства влади	Отримано шляхом множення «Показнику нецільового використання владою державних коштів» і «Показника марнотратства влади», які розраховуються World Economic Forum	X10	
	Рівень обтяження суспільства видатками на утримання влади (тягар державного регулювання для економіки)	Розраховується World Economic Forum	X11	
Монополізація умов обміну	Рівень обмеження конкуренції з боку влади та інтенсивність її розвитку урядом	Розраховуються World Economic Forum	X12	
	Показник свободи у відносинах обміну	Отримано як середнє арифметичне значення показників: «Бізнес-свобода», «Фінансова свобода», «Інвестиційна свобода», «Торгівельна свобода», «Трудова свобода», «Грошова свобода», які розраховуються HeritageFoundation	X13	

На основі розрахунку інтегрального показника влади-власності та

встановлення його функціональних зв'язків із показниками реалізації інтересів домогосподарств, підприємств та суспільства в Україні, наведеними у табл. 4, виявлено нелінійний характер, обчислено кількісні параметри цих залежностей та емпірично доведено негативний вплив влади-власності на реалізацію економічних інтересів суб'єктів.

Таблиця 4

Вплив інтегрального показника влади-власності на ступінь реалізації економічних інтересів суб'єктів за умов посилення фаворитизму влади

	Показник	Функція	Прогноз, %
Показники реалізації економічних інтересів домогосподарств			
Y1	Доходи та витрати населення України, млн грн	$Y1 = 2735077,60x^3 - 2914930,66x^2 - 912487,18x + 2429253,14$	-1,45
Y2	Динаміка середньомісячної заробітної плати (у розрахунку на одного штатного працівника, грн)	$Y2 = 9691,7x^3 - 14771x^2 + 4940,8x + 3357,5$	-1,59
Y3	Сукупні доходи в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	$Y3 = 9684,8x^3 - 14212x^2 + 3820,4x + 4935$	-1,51
Y4	Частка доходів, отриманих найнижчими 10% населення	$Y4 = 4,4796x^3 - 10,326x^2 + 7,2732x + 2,797$	-0,52
Y5	Частка доходів, отриманих найнижчими 20% населення	$Y5 = 15,339x^3 - 36,101x^2 + 26,469x + 4,124$	-0,7
Y6	Частка доходів, отриманих другими 20% населення	$Y6 = -47,556x^4 + 169,92x^3 - 219,18x^2 + 120,17x - 9,172$	-6,45
Y7	Частка доходів, отриманих третіми 20% населення	$Y7 = 1200,5x^6 - 6266x^5 + 13273x^4 - 14596x^3 + 8786x^2 - 2744,7x + 365,71$	-1,82
Y8	Нерівність населення щодо вищої освіти та підвищення кваліфікації	$Y8 = -16,426x^3 + 48,914x^2 - 47,488x + 18,99$	+1,02
Показники реалізації економічних інтересів підприємств			
Y9	Чистий прибуток (збиток) підприємств (без урахування банків), млн грн	$Y9 = 14631138,72x^4 - 57940757,77x^3 + 83484319,57x^2 - 51210049,57x + 11070$	-6,96
Y10	Витрати на виробництво продукції (товарів, послуг), млн грн	$Y10 = 8195611,06x^3 - 24141441,31x^2 + 23782693,43x - 4888027,40$	-0,67
Y11	Додана вартість за витратами виробництва підприємств, млн грн	$Y11 = 2543881,78x^2 - 3591678,90x + 2273489,34$	-0,97
Показники реалізації економічних інтересів держави			
Y12	Валовий внутрішній продукт, у фактичних цінах, млн грн	$Y12 = 4673734,23x^2 - 7054899,75x + 3943293,08$	-1,15
Y13	Валовий національний дохід, у фактичних цінах, млн грн	$Y13 y = 4994139,29x^2 - 7600784,21x + 4167705,15$	-1,19
Y14	Валове нагромадження, у фактичних цінах, млн грн	$Y14 = 975247,21x^2 - 1413563,60x + 758556,53$	-1,18
Y15	Загальні витрати на освіту, % від ВВП	$Y15 = 158,80x^5 - 702,50x^4 + 1199,12x^3 - 983,65x^2 + 385,46x - 51,03$	-1,41
Y16	Загальні витрати на охорону здоров'я, % від ВВП	$Y16 = 142,54x^4 - 494,84x^3 + 616,14x^2 - 328,55x + 69,9$	-4,10

Прогнозування змін ступеня реалізації інтересів суб'єктів унаслідок поглиблення владно-власницьких тенденцій виявило наявність оберненої залежності доходів домогосподарств, у т. ч. заробітної плати, чистого прибутку

підприємств та створеної ними доданої вартості за витратами, ВВП, ВНД, валового нагромадження, витрат на освіту й охорону здоров'я від ступеня фаворитизму влади, а також існування прямої залежності від нього диференціації населення за доходами, вищою освітою та кваліфікацією. Характер одержаних залежностей підтвердився при зміні параметрів, по-перше, значень кожного окремо взятого показника прояву влади-власності, по-друге, значень показників кожної із груп прояву влади-власності, що характеризують монополізацію владою-власністю умов для реалізації відносин виробництва, розподілу, обміну та, як наслідок, – споживання, по-третє, значень всіх показників форм прояву влади-власності. Отже, в Україні влада-власність і через свою сутність, і через форми прояву чинить негативний вплив на реалізацію інтересів суб'єктів.

З огляду на поглиблення в Україні владно-власницьких тенденцій, неефективне економічне й інституціональне середовище, пасивність суб'єктів та інерційність економічної системи в процесі реалізації прогресивних змін, важливим завданням постає вдосконалення політики держави, спрямованої на формування сприятливих умов для реалізації економічних інтересів кожної окремої людини та суспільства. Це завдання має виконуватися через розбудову дієвого механізму реалізації даної політики, що включає, з одного боку, створення системи стимулів для переходу до інтенсивного й еластичного типів відтворення економічних відносин та економічних інтересів – через розвиток науково-технологічної й інноваційно-інвестиційної сфер, високотехнологічного й енергозберігаючого виробництва, освітнього потенціалу, а також для активізації суб'єктів до реалізації прогресивних змін – через спрощення оподаткування й адміністрування, зрівняння суб'єктів у можливостях отримання відшкодування ПДВ, податкових пільг, дотацій, державних кредитів і допомоги, розвитку міжсуб'єктної взаємодії. З іншого боку – це створення обмежень у можливостях влади монополізувати умови для реалізації економічних відносин та інтересів суб'єктів, а також фаворитизму в її рішеннях – через економічну свободу та захист прав власності, формування правової бази в сфері диверсифікації ринків ключових економічних ресурсів і посилення контролю над їхньою монополізацією, запобігання та протидії лобіюванню інтересів, боротьби з корупцією у владі, створення незалежної судової системи і системи ЗМІ, скорочення кількості суб'єктів влади та зменшення витрат на її фінансування, формування прозорого, справедливого й ефективного з точки зору кожної людини та суспільства розподілу й перерозподілу, розширення децентралізації, розвиток і активізацію громадянського суспільства з метою посилення контролю за діями влади, формування економічної та політичної культури у суспільстві.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі проведених наукових досліджень сформовано теоретико-методологічні засади встановлення закономірностей взаємодії економічних інтересів у системі відтворення економічних відносин суспільства,

обґрунтування напрямів економічної політики, спрямованих на створення сприятливих умов для всебічного розвитку людини через задоволення її потреб та інтересів.

Основні висновки, отримані в результаті проведеного наукового дослідження, зводяться до такого:

1. На основі ретроспективного аналізу підходів до розуміння процесів взаємодії економічних інтересів та умов їхньої гармонізації в суспільстві виявлено відсутність єдиного наукового бачення цієї проблеми та шляхів її розв'язання, що пов'язано із зосередженістю дослідників більшою мірою на окремих аспектах предмету, ніж на формуванні його системного бачення, а також із застосуванням різних теоретико-методологічних підходів до дослідження. У процесі еволюції економічних поглядів виникли теорії, які сформулювали уявлення про взаємозв'язок і взаємозалежність економічних інтересів, механізм їхнього погодження, ефективність держави як регулятора їхньої взаємодії, існування обумовленості реалізації інтересів об'єктивними суспільними чинниками. Обґрунтовано, що широта предметної області аналізу та різноплановість одержаних науковцями результатів не дозволяє виявити закономірності взаємодії економічних інтересів у системі відтворення економічних відносин суспільства, а, отже, вимагає концентрації зусиль на ключових моментах, які визначають кінцеву мету розвитку суспільства, а саме: створення сприятливих умов для всебічного розвитку людини через задоволення її потреб.

2. Доведено, що системне розуміння процесу відтворення економічних відносин та економічних інтересів, встановлення характеру його зв'язків і взаємозалежностей має базуватися на інтегральному теоретико-методологічному підході, в якому поєднано діалектичний, еволюційний, системний і відтворювальний підходи, які органічно доповнюються синергетичним та інституційним аналізом. Така методологія дозволяє розкрити причинно-наслідкові, системні й комплементарні зв'язки між економічними відносинами та взаємодією інтересів, дає можливість виявити закономірності їхнього відтворення, а також охарактеризувати розвиток і виявити механізми, що забезпечують упорядкованість і самоорганізацію системи відтворення економічних відносин.

3. На основі обраного методологічного підходу обґрунтовано, що цілісне уявлення стосовно сутності економічних інтересів формується шляхом поєднання їхньої об'єктивної та суб'єктивної характеристик. Економічні інтереси визначено як спрямованість діяльності суб'єктів на створення найбільш сприятливих суспільних умов для задоволення потреб. Встановлено діалектичні й системні взаємозв'язки між економічними інтересами й економічними відносинами, що базуються на їхній взаємодоповнюваності та взаємозумовленості. Поняття «відтворення економічних відносин» визначено як процес їхнього циклічного відновлення, заснованого на поновленні відносин у незмінному стані або на кількісно-якісних змінах, ускладненні, збагаченні відносин власності при збереженні їхньої сутнісної основи (виробничого відношення привласнення), який через подолання економічних протиріч

безперервно підтримує об'єктивні умови для реалізації економічних інтересів та задоволення потреб суб'єктів. Визначено сутність категорії «відтворення економічних інтересів» як циклічне відновлення взаємодії економічних інтересів, у ході якого відбувається відтворення ресурсів, продуктів і доходів на новому рівні їхнього розвитку, що зумовлено створенням (покращенням) умов для привласнення-відчуження економічних і соціальних благ, ефективного суспільного відтворення та самовідтворення економічних суб'єктів.

4. На основі встановлення системних взаємозв'язків між відтворенням економічних відносин та відтворенням економічних інтересів виокремлено у самостійний елемент систему відтворення економічних відносин та економічних інтересів. Доведено, що дана система поєднує відтворювальні потоки економіки в єдине ціле, створює умови для постійної взаємодії, відновлюваності й руху ресурсів, продуктів і доходів, виступає каталізатором відновлення економічних та інституційних умов реалізації економічних інтересів суб'єктів та задоволення їхніх потреб. Встановлено, що базовим елементом даної системи є привласнення-відчуження, а зовнішнє середовище її функціонування формують суспільні інститути.

5. На засадах інтегрального методологічного підходу обґрунтовано, що розвиток системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів є процесом внутрішніх змін у самій системі та її елементах, а також змін у зовнішньому середовищі, який відбувається на основі поєднання еволюційного та революційного етапів через перехід кількісних змін у якісні зрушення, що обумовлює формування нового якісного стану системи. Доведено, що еволюційний етап її розвитку, зумовлений нагромадженням кількісно-якісних змін у продуктивних силах і технологіях, реалізується через закріплення нових, відповідних даним змінам норм і правил, які опосередковують перехід у новий стан економічних відносин, інтересів, інституційних умов, затвердження нових форм власності, організаційно-правових форм взаємодії, а революційний – фундаментальними зрушеннями в науці, технологіях, ресурсах, способах організації виробництва та соціальних інноваціях, що викликає стрімкі зміни економічних відносин через цілеспрямовано створені інститути. Це дозволило більш точно ідентифікувати ті детермінанти, які визначають розвиток системи відтворення економічних відносин і економічних інтересів та встановити, що він відбувається на основі механізмів самоорганізації, когерентності та вибору нового аттрактора – прогресивного або регресивного.

6. З огляду на дуалістичний характер розвитку системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів запропоновано типологію останніх за наступними критеріальними ознаками: по-перше, відповідно до змін її кількісних та якісних характеристик (екстенсивне, інтенсивне, гібридне) і, по-друге, залежно від тяжіння її інститутів і суб'єктів до мінливості й усталеності в процесі розвитку (стале, нестале, еластичне, нееластичне). Доведено, що найбільш прийнятним для української економіки є інтенсивний та еластичний типи відтворення, оскільки саме вони є основою удосконалення старих і створення якісно нових форм і методів реалізації економічних відносин та інтересів, підвищення активності суб'єктів і зниження інерційності

економічної системи.

7. На основі порівняльного аналізу економічних та інституційних можливостей для відтворення економічних відносин та економічних інтересів у країнах світу за допомогою нейромережевого підходу до кластеризації країн та побудови карт Кохонена виділено групи країн із високим, середнім, низьким, вкрай низьким рівнями таких можливостей. Це дозволило встановити, що Україна знаходиться в останній групі, для якої характерні мінімальний рівень суспільного продукту, обмеження доступу до ресурсів, бар'єри для підприємницької діяльності, незначний рівень інновацій, вкрай неефективна діяльність держави, несприятливі економічні й інституціональні умови. Доведено, що за умов зміни економічних та інституціональних можливостей для відтворення економічних відносин та економічних інтересів відбувається міграція і зміна кластерного положення певних країн у динаміці, що є наслідком неефективної політики держави, яка не забезпечує сприятливі економічні та інституціональні умови для реалізації економічних інтересів в суспільстві.

8. Ретроспективний аналіз місця та ролі інститутів у відтворенні економічних відносин та економічних інтересів показав, що інститути, з одного боку, структурують, обмежують та впорядковують економічні відносини, закріплюють існуючі за даних умов способи отримання вигоди (користі) й умови для їхнього подальшого формування, а, з іншого боку, через зміни в інституціональній основі та виникнення нового інституціонального порядку регламентують формування та перехід до нової структури економічних відносин, до більш ефективного середовища для подальшої взаємодії суб'єктів і реалізації їхніх інтересів. Доведено, що за рахунок формування інституційного середовища, в якому основоположні інститути (власності, свободи, конкуренції та ринку) й допоміжні інститути (держави, громадянське суспільство) взаємопідсилюють один одного, виникає можливість створення якнайкращих умов для реалізації економічних інтересів суб'єктів і здійснити перехід до інтенсивного й еластичного типів відтворення економічних відносин, забезпечити реалізацію інноваційно-інвестиційного потенціалу продуктивних сил, науково-технологічних можливостей, подолати інерційність суб'єктів.

9. На засадах аналізу характеру впливу інститутів на відтворення економічних відносин та економічних інтересів обґрунтовано, що негативним чинником, який обмежує відтворення економічних відносин та економічних інтересів суб'єктів, є влада-власність. Визначено, що вона є феноменом, який ґрунтується на зрощуванні влади й власності та зумовлює панівне положення влади, а також створює можливості для здійснення впливу на економічні процеси, зокрема, через передачу прав на державну власність іншим суб'єктам, причетним до влади, привласнення значної частки суспільного продукту й іншої вигоди від виконання владних функцій. Розкрито складові механізми зрощування влади й власності та доведено, що вона поглиблює суперечності інтересів суб'єктів і породжує протиріччя у процесі відтворення ресурсів, продуктів і доходів, порушує впорядкованість економічних взаємодій, призводить до вкорінення неефективних з точки зору суспільних інтересів

пропорцій розподілу та перерозподілу суспільного продукту.

10. На основі дослідження історичних і сучасних аспектів розвитку економіки України доведено, що внаслідок зрощування влади й власності у вітчизняній економіці знизився рівень захисту прав власності та інтересів суб'єктів, збільшилась кількість «політично пов'язаних» компаній, посилився рівень «кумівського капіталізму», лобізму інтересів представників олігархічних груп, сформувався непрозорий і неефективний з точки зору суспільних інтересів перерозподіл бюджетних коштів, загострилися протиріччя між інтересами влади, спрямованими на рентопошук, та інтересами інших суб'єктів. Виявлено деструктивний вплив функціонування влади-власності на відтворення економічних відносин та економічних інтересів суб'єктів в Україні та доведено необхідність розробки системи заходів, спрямованих на обмеження владно-власницьких тенденцій в українській економіці.

11. Систематизація наукових підходів до розуміння сутності влади-власності та її складових дозволила запропонувати теоретико-методологічний підхід та емпірично виміряти вплив влади-власності на реалізацію економічних інтересів. На основі пошуку зв'язку між інтегральним показником влади-власності як поєднанням показників, що відображають її суть (отримання економічної вигоди від інституціональних переваг та службових повноважень і одночасно утримання досягнутих позицій через свою присутність або вплив на владу через фаворитизм у рішеннях влади), а також показників форм її прояву в економічній системі (монополізацію владою умов для здійснення відносин в сфері виробництва, розподілу, обміну і, як наслідок, споживання) встановлено нелінійний характер зв'язку між владою-власністю й ступенем реалізації інтересів домогосподарств, підприємств, держави. Доведено, що на тлі посилення фаворитизму влади й обмеження доступу інших суб'єктів до ключових економічних ресурсів, монополізації владою умов для виробництва, розподілу й обміну в Україні спостерігається зниження ступеня реалізації приватних і суспільних інтересів.

12. З огляду на виявлені негативні тенденції розвитку економіки України обґрунтовано необхідність реалізації політики держави у сфері формування сприятливих умов для відтворення економічних відносин та економічних інтересів суб'єктів. Напрями цієї політики, з одного боку, мають спрямовуватися на створення стимулів для переходу до інтенсивного й еластичного типів відтворення економічних відносин та економічних інтересів через бюджетно-податкові важелі активізації прогресивних змін, розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, розширення інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів, а, з іншого боку – на обмеження негативного впливу влади-власності через удосконалення нормативно-правової та судової систем, забезпечення прозорості перерозподільних відносин, захисту прав власності. Запропонована економічна політика у цій сфері системно поєднує в собі економічні стимули, примусові важелі й обмеження, а також активне співробітництво з інститутом громадянського суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Смесова В.Л. Економічні інтереси у системі відтворення економічних відносин: динаміка змін та інституційний вплив влади-власності : монографія / В.Л. Смесова. – Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2019. – 307 с.

2. Смесова В.Л. Реалізація економічних інтересів та економічна діяльність суб'єктів національної економіки України: теоретичне обґрунтування та сучасний стан / В.Л. Смесова // Сучасні тенденції розвитку регіонів та галузей народного господарства : монографія / Нац. металург. академія України ; за ред. Л.М. Савчук, Л.М. Бандоріної. – Дніпро : Пороги, 2018. – С. 58–65. *Особистий внесок*: виявлено форми і ступінь реалізації приватних і суспільних інтересів в Україні, визначено проблеми, які обмежують процес їхньої реалізації та напрями економічної політики держави у сфері забезпечення даного процесу.

3. Смесова В.Л. Формування і реалізація економічних інтересів акторів як основа інтенсивного економічного розвитку / В.Л. Смесова // Організаційно-економічний механізм збалансованого розвитку регіонів. Фінансово-економічна безпека : колективна монографія / за ред. В.І. Дубницького. – Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2017. – С. 42–57. *Особистий внесок*: обґрунтовано методологічний інструментарій дослідження відтворення економічних інтересів, визначено зміст і характер взаємозв'язків між економічними суб'єктами у цьому процесі.

4. Smiesova V. Problems of reproduction of innovation and investment interests of subjects in Ukraine / V. Smiesova // Structural transformation of the national economy in the context of Euroregional cooperation: monograph. – Warsaw, 2018. – P. 186–203. *Особистий внесок*: розкрито основні шляхи формування зв'язків між суб'єктами у процесі відтворення інноваційно-інвестиційних інтересів, виявлено проблеми й чинники, які обмежують цей процес в Україні.

5. Смесова В.Л. Негативний вплив процесу зрощування влади і власності на реалізацію економічних інтересів суб'єктів та соціально-економічний розвиток України / В.Л. Смесова // Управління соціально-економічним розвитком країни, регіону, підприємства в умовах кризи (фінансова, аграрна галузі та невиробнича сфера) : монографія / за ред. Л.М. Савчук. – Дніпро : Видавець Біла К.О., 2019. – С. 76–85. *Особистий внесок*: виявлено негативні наслідки впливу процесу зрощування влади та власності у вітчизняній економіці на реалізацію економічних інтересів суб'єктів.

Статті у наукових фахових виданнях України:

6. Смесова В.Л. Експлікація економічних інтересів у другій половині XVIII ст. та їх трактування в економічній думці / В.Л. Смесова // Економіка і регіон. Науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка. – 2016. – № 5 (60). – С. 97–101. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

7. Смесова В.Л. Сучасні проблеми реалізації економічних інтересів суб'єктів соціально-економічної системи / В.Л. Смесова // Економічний вісник Державного вищого навчального закладу «Український державний хіміко-

технологічний університет». – 2016. – № 1. – С. 6–12. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

8. Смесова В.Л. Еволюція економічних поглядів щодо господарчих інтересів в епоху середньовіччя та мануфактурного періоду / В.Л. Смесова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2016. – № 2 (61). – С. 9–17. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

9. Смесова В.Л. Генеза економічних уявлень щодо господарчих інтересів від первісної доби до етапу формування світових цивілізацій / В.Л. Смесова // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2016. – № 1. – С. 9–20. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

10. Смесова В.Л. Економічні інтереси в працях представників інституціоналізму і раннього неолібералізму / В.Л. Смесова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2017. – Вип. 24–1. – С. 13–17. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

11. Смесова В.Л. Розвиток теорії економічних інтересів у концепціях старої історичної школи і марксизму / В.Л. Смесова // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». – 2017. – № 1 (7). – Т. 1. – С. 64–69. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

12. Смесова В.Л. Тракткування економічних інтересів у поглядах економістів на межі XVIII – у першій половині XIX ст. / В.Л. Смесова // Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. пр. Серія «Економіка». – 2017. – Вип. 1 (49). – Т. 1. – С. 33–38. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

13. Смесова В.Л. Основні етапи розвитку теорії економічних інтересів [Електронний ресурс] / В.Л. Смесова // Проблеми економіки та політичної економії. – 2017. – № 2. – С. 65–85. – Режим доступу : <http://politeco.nmetau.edu.ua/uk/journal/5>. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

14. Смесова В.Л. Стадії відтворення економічних інтересів акторів в умовах їх динамічної трансформації / В.Л. Смесова // Нобелівський вісник. – 2017. – № 1 (10). – С. 83–90. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

15. Смесова В.Л. Альтернативні концепції економічних інтересів господарства середини XX ст. / В.Л. Смесова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2017. – № 875. – Т. 5. – С. 365–374.

16. Смесова В.Л. До питання визначення категорії «економічні інтереси» / В.Л. Смесова // Стратегія економічного розвитку України. – 2018. – № 42. – С. 38–47. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

17. Смесова В.Л. Характеристика економічних інтересів у працях

маржиналістів та неокласичної школи політекономії / В.Л. Смесова // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2017. – № 3. – Т. 1. – С. 185–189. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

18. Смесова В.Л. Економічні інтереси у концепціях економістів другої половини ХХ ст. / В.Л. Смесова // Економіка розвитку. – 2017. – № 2 (82). – С. 39–50. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

19. Смесова В.Л. Відтворення економічних інтересів як нелінійна динамічна система / В. Смесова // Проблеми економіки. – 2017. – № 4. – С. 336–343. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

20. Смесова В.Л. Теоретичні аспекти функціонування системи відтворення економічних інтересів / В.Л. Смесова // Бізнес-Інформ. – 2018. – № 1. – С. 8–13. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

21. Смесова В.Л. Взаємозв'язок відтворення економічних відносин та економічних інтересів / В.Л. Смесова // Економічний простір : зб. наук. пр. – 2018. – № 135. – С. 14–27. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

22. Смесова В.Л. Інституційне забезпечення відтворення економічних відносин та економічних інтересів інтенсивного типу / В.Л. Смесова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2018. – № 34. – С. 50–57. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

23. Смесова В.Л. Взаємозв'язки у системі відтворення економічних інтересів / В.Л. Смесова // Економічний вісник університету. – 2018. – Вип. 36/1. – С. 162–170. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

24. Smiesova V.L. The main approaches to the use of internet marketing and advertising offline as a reflection of the interests of the subjects of advertising relations / V.L. Smiesova, I.O. Ischenko // Економічний вісник Державного вищого навчального закладу «Український державний хіміко-технологічний університет». – 2018. – № 2. – С. 120–124. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*). *Особистий внесок*: проаналізовано можливості для реалізації економічних інтересів суб'єктів на основі підвищення ефективності їхньої економічної діяльності в мережі Інтернет.

25. Смесова В.Л. Влада-власність та її особливості в Україні / В.Л. Смесова // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2018. – № 3. – С. 7–19. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

26. Смесова В.Л. Взаємозв'язок структурних елементів формування і реалізації економічних інтересів / В.Л. Смесова // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2018. – № 48. – С. 30–36. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

наукометричної бази *Index Copernicus*).

27. Смесова В.Л. Типологія відтворення економічних інтересів акторів / В.Л. Смесова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економічні науки». – 2018. – № 2 (197). – С. 43–48. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

28. Смесова В.Л. Нейромережевий підхід до кластеризації країн за показниками, що характеризують процеси формування та реалізації економічних інтересів / В.Л. Смесова, В.Г. М'ячин // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – 2018. – Вип. 19. – Ч. 3. – С. 49–57. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*). *Особистий внесок*: порівняно можливості країн світу забезпечити відтворення економічних відносин та економічних інтересів суб'єктів за допомогою кластеризації країн, заснованої на побудові нейронної мережі і карт Кохонена.

29. Смесова В.Л. Зрощення влади і власності в Україні: механізм реалізації і шляхи регулювання / В.Л. Смесова // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2018. – № 4. – С. 7–18. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

30. Смесова В.Л. Оцінка впливу влади-власності на реалізацію економічних інтересів в Україні / Г.М. Пилипенко, В.Л. Смесова, Н.Ю. Науменко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2018. – № 4. – С. 18–32. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*). *Особистий внесок*: запропоновано інтегральний показник влади-власності, побудовано функціональні залежності між ним та показниками реалізації економічних інтересів суб'єктів.

31. Смесова В.Л. Генеза методологічних підходів у дослідженні взаємодії економічних інтересів / Г.М. Пилипенко, В.Л. Смесова // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2019. – № 1. – С. 37–52. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*). *Особистий внесок*: виявлено методологічні підходи представників основних напрямів економічної думки до дослідження взаємодії економічних інтересів.

В інших виданнях – 8, основними з яких є:

32. Smiesova V.L. Methodological aspects of the research of economic interests / V.L. Smiesova // *Paradigmata Poznání: Interdisciplinární vědecký časopis*. – 2018. – № 1. – P. 9–18.

33. Smiesova V. Formation and implementation of economic interests as a basic of economic behavior of actors / V. Smiesova // *East European Science Journal*. – 2018. – № 2. – Part 3. – P. 66–68. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

34. Smiesova V. System of reproduction of economic relations and economic interests: characteristics and principles of functioning / V. Smiesova // *Modern Science*. – *Moderní věda*. – 2019. – № 2. – P. 40–45. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

35. Smesova V. The utilization of asphalt-resin-paraffin deposits as a

component of raw material for visbreaking / O. Tertyshna, K. Royenko, V. Martynenko, V. Smesova, A. Gyrenko, P. Topilnytskyu // Chemistry and Chemical Technology. – 2016. – № 3. – Vol. 10. – P. 361–366. (Журнал включений до міжнародної наукометричної бази *VciScopus*). *Особистий внесок*: розраховано показники реалізації економічних інтересів підприємства в результаті модернізації засобів виробництва в процесі вісбрекінгу.

36. Смесова В.Л. Правове регулювання публічних державних і місцевих видатків / В.Л. Смесова // Фінансове право України: навч. посібник / за ред. Л.В. Фокши. – Дніпро : «Формат А+», 2017. – Гл. 7. – С. 184–197. *Особистий внесок*: розкрито механізм перерозподілу через державні й місцеві видатки, запропоновано напрями і пріоритети бюджетної політики в Україні.

37. Смесова В.Л. «Власність» – «Експорт (імпорт) капіталу» / В.Л. Смесова // Правове регулювання відносин власності: термінологічний словник / за ред. О.В. Нестерцової-Собакарь. – Дніпро : ДДУВС, 2017. – С. 23–39. *Особистий внесок*: визначено сутність категорій: «власність», «володіння», «державна власність», «форми реалізації власності», «господарські відносини», «конкуренція», «дискримінація суб'єктів господарювання органами влади» й ін.

Матеріали конференцій – 20, основними з яких є:

38. Смесова В.Л. Узгодження інвестиційних інтересів суб'єктів національної економіки / В.Л. Смесова // Хімія та сучасні технології : VI Міжн. наук.-техн. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Дніпропетровськ, 24-26 квітня 2013 р.). – Дніпропетровськ : УДХТУ, 2013. – Т. 5. – С. 129–130.

39. Смесова В.Л. Економічні інтереси суб'єктів соціально-економічної системи / В.Л. Смесова. // Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах : V Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених (Бердянськ, 27-28 січня 2016 р.). – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2016. – С. 49–51.

40. Смесова В.Л. Фінансові інтереси суб'єктів національної економіки на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки / В.Л. Смесова // Фінансове регулювання зрушень в економіці України : Міжнар. наук.-практ. конф. (Мукачево, 21-22 березня 2017 р.). – Мукачево : Мукачівський державний університет, 2017. – С. 344–346.

41. Смесова В.Л. Методологічні аспекти дослідження процесів формування і реалізації економічних інтересів / В.Л. Смесова // Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст. : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2-3 листопада 2017 р.). – Київ : КНУШ, 2017. – С. 416–420.

42. Смесова В.Л. Проблеми захисту економічних інтересів в Україні / В.Л. Смесова // Глобальні виміри захисту економічної конкуренції : II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 лютого 2018 р.). – Київ : «Тенар», 2018. С. 101–103.

АНОТАЦІЯ

Смесова В.Л. Економічні інтереси в системі відтворення економічних відносин суспільства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за

спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. – Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Дніпро, 2019.

Дисертацію присвячено формуванню теоретико-методологічних засад встановлення закономірностей взаємодії економічних інтересів у системі відтворення економічних відносин суспільства, обґрунтуванню напрямів економічної політики, спрямованих на створення умов для всебічного розвитку людини через задоволення її потреб та інтересів. Удосконалено категоріальний апарат економічної теорії через визначення понять «відтворення економічних інтересів» та «влада-власність». Сформовано теоретичні уявлення про сутність, структуру, функції і механізм розвитку системи відтворення економічних відносин та економічних інтересів, встановлено роль інститутів у забезпеченні її розвитку. Запропоновано типологію відтворення економічних відносин та економічних інтересів. Обґрунтовано методологічний підхід до аналізу можливостей країн світу забезпечити сприятливі економічні й інституціональні умови для відтворення економічних відносин та економічних інтересів. Запропоновано теоретико-методологічний підхід до оцінювання впливу влади-власності на реалізацію економічних інтересів суб'єктів та доведено нелінійний характер її впливу. Визначено напрями політики держави, спрямованої на створення сприятливих умов для реалізації інтересів кожної людини і суспільства.

Ключові слова: відтворення, економічні відносини, економічні інтереси, економічна система, економічні умови, інституціональні умови.

АННОТАЦИЯ

Смесова В.Л. Экономические интересы в системе воспроизводства экономических отношений общества. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория и история экономической мысли. – Национальный технический университет «Днепро́вская политехника», Днепр, 2019.

Диссертация посвящена формированию теоретико-методологических основ установления закономерностей взаимодействия экономических интересов в системе воспроизводства экономических отношений общества, обоснованию направлений экономической политики, направленных на создание условий для всестороннего развития человека через удовлетворение его потребностей и интересов. Усовершенствован категориальный аппарат экономической теории через определение понятий «воспроизводство экономических интересов» и «власть-собственность». Сформированы теоретические представления о сущности, структуре, функциях и механизме развития системы воспроизводства экономических отношений и экономических интересов, установлена роль институтов в обеспечении ее развития. Предложена типология воспроизводства экономических отношений и экономических интересов. Обоснован методологический подход к анализу возможностей стран мира обеспечить благоприятные экономические и институциональные условия для воспроизводства экономических отношений и

экономических интересов. Предложен теоретико-методологический подход к оценке влияния власти-собственности на реализацию экономических интересов субъектов и доказан нелинейный характер её влияния. Определены направления политики государства, направленной на создание благоприятных условий для реализации интересов каждого человека и общества.

Ключевые слова: воспроизводство, экономические отношения, экономические интересы, экономическая система, экономические условия, институциональные условия

SUMMARY

Smiesova V.L. Economic interests in the system of reproduction of economic relations of society. – Manuscript

Thesis for a Doctor Degree in Economics, specialty 08.00.01 – Economic Theory and History of Economic Thought. – National Technical University «Dnipro Polytechnic», Dnipro, 2019.

The thesis is devoted to the formation of theoretical and methodological foundations of establishing patterns of interaction of economic interests in the system of reproduction of economic relations of society, substantiation of directions of economic policy aimed at creating conditions for comprehensive development of a person through satisfaction of their needs and interests. There has been proved the expediency of defining economic interests as an orientation of activity of economic subjects to creation of the most favorable social conditions for meeting their needs. It has been established that economic interests and economic relations are dialectically interconnected: relations generate interests, whereas interests become a prerequisite for economic relations. It is substantiated that satisfaction of needs and realization of interests is the process that unfolds on the basis of constant reproduction of economic relations in society. The latter is defined as a cyclical process of restoration of economic relations, based on their repetition in the unaltered state or through quantitative and qualitative changes, complications, enrichment of property relations while maintaining their essential basis (industrial relationship of appropriation), which, through overcoming contradictions, continuously maintains objective conditions for realization of economic interests of subjects and satisfaction of their needs, and, at the same time, provides realization of interests through appropriation-alienation. It is substantiated that in the course of this process, there are formed dialectical and systemic relations of economic relations and, above all, relations of property, with the productive forces, interests and institutions of society. It has been proved that the reproduction of economic relations in reality manifests itself in the form of the reproduction of economic interests, which is a cyclical process of continuous renewal of their interaction, which occurs due to changes in the state of contradictions inherent in interests and the transition of interaction of interests from the previous state to the new one. It is determined that the essence of the reproduction of economic interests is a cyclical recovery of the interaction of economic interests, during which the reproduction of resources, products and income at a new level of their development, which is conditioned by the creation (improvement) of conditions for appropriation-alienation of economic and social goods, effective social

reproduction and self-reproduction of subjects. The expediency of presenting the reproduction of economic relations and the restoration of interests as a subsystem of the economic system, which combines the reproductive flows of the economy into a single environment, forms the conditions for continuous interaction, renewability and movement of resources, products and income, sets impulses for restoration of economic and institutional conditions satisfactorily supporting the life of the subjects. There have been formed theoretical concepts concerning the elements, functions, mechanisms of the system of reproduction of economic relations and economic interests. It has been substantiated that the development of this system is based on changes in the system and its elements, as well as changes in the institutional structure through the consolidation of new, corresponding changes in institutional norms and rules, which causes the transition of institutions, economic relations and interests to a new qualitative state, approval of new forms ownership, organizational and legal forms of interaction. Assessment of the capacity of countries to provide favorable conditions for the recovery of economic relations and economic interests of entities, based on the neural network approach to clustering of countries and the construction of the Kohonen map, allowed us to identify clusters of countries with high, medium, low and extremely low levels of such opportunities. The instability of the countries in these cluster groups is proved, and the directions of their migration between the groups in dynamics are revealed. The types of reproduction of economic relations and economic interests by the criteria are determined: the nature of changes (extensive, intensive, hybrid); the tendency of the institutional environment and the subjects for variability and sustainability (sustainable, unsustainable, elastic, inelastic). There has been proved the priority of formation of favorable environment in Ukraine for achievement of intensive and elastic types of reproduction of economic relations and economic interests. The nature of influence of institutions on reproduction of economic relations and economic interests, which through regulated norms and rules express and regulate historically formed and objectively existing economic relations and ways of obtaining economic benefit, and at the same time, through changes of rules and regulations, provide transition to qualitatively new forms and structure of economic relations, new conditions for realization of interests. It has been proved that the power-property has negative influence on the restoration of economic relations and economic interests. It is defined as a phenomenon based on the monopolization of the conditions of production, distribution, exchange and, as a consequence, restriction of consumption, and which arises in the conditions of approval of socio-economic relations, where the government and its dominant state are based on the special position of economic entities in the economic and the political hierarchy of society. A scientific approach to assessing the influence of power-property on the realization of economic interests of subjects is proposed, and the nonlinear nature of this influence is proved. State policy measures aimed at creating favorable conditions for realization of interests of each person and society are defined, including stimulation of effective functioning of institutional mechanisms with active counteraction and restriction of splicing of power-property.

Keywords: reproduction, economic relations, economic interests, economic system, economic conditions, institutional conditions

Смєсова Вікторія Леонідівна

ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ В СИСТЕМІ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН СУСПІЛЬСТВА

(Автореферат)

Підписано до друку 17.12.2019
Гарнітура Times. Друк різнографічний.
Папір офсетний. 1,9 умов. друк. арк.
Тираж 100 прим. Зам №844
Друк ТОВ «Барвікс»
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
№ 24 від 25.07.2000р.
49005, м. Дніпро, вул. Сімферопольська, 17